

Dorota SUSKA
Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie

***Cmok* i *cmokać* we współczesnej polszczyźnie (charakterystyka lingwistyczna w świetle źródeł leksykograficznych i korpusów języka polskiego)**

Streszczenie

W artykule przedstawiono lingwistyczną charakterystykę rodziny wyrazów o pochodzeniu onomatopeicznym, fundowaną przez *cmok*. Na obraz funkcjonowania *cmok* i *cmokać* we współczesnej polszczyźnie składa się opis znaczeniowy, stylistyczny i funkcjonalny, wprowadzany z dwóch źródeł: słowników polszczyzny oraz korpusów języka polskiego.

Analiza źródeł pokazuje m.in. skalę emocjonalną: na biegunie dodatnim sytuują się znaczenia pierwotne, odwołujące się do naturalnej motywacji, czyli do głośnego dźwięku towarzyszącego czynności fizycznej (na przykład *cmokać z zachwyty / ze zdziwienia, cmokać się*), na biegunie ujemnym – znaczenia wtórne, metaforyczne, odnoszone do działań i zachowań (na przykład *cmokier, cmokierstwo*, oraz połączenia służące wygaszaniu kontaktu, typu *możesz mnie cmoknąć, cmoknij się*); pragmatykę – najnowsze połączenia z czasownikiem *cmokać* wchodzą do repertuaru ekspresywnych środków językowych w uzusie ogólnym, choć jeszcze poza normą; życie wyrazów – wychodzą z użycia określenia osób: *cmokier*, oraz gestu grzecznościowego: *cmoknonsens*.

Słowa kluczowe: onomatopeja, wyraz dźwiękonaśladowczy, leksyka, słowniki języka polskiego, korpusy języka polskiego.

Wstęp

Znajomość języka oznacza nie tylko umiejętność rozpoznawania poszczególnych słów i znaczeń, ale też umiejętność włączania ich w rozma-

ite sytuacje życiowe, co jest pochodną kompetencji językowej, komunikacyjnej, pragmatycznej i socjolingwistycznej użytkowników polszczyzny (Skudrzykova, Urban 200). Inaczej rzecz ujmując, realizacja określonego zamiaru komunikacyjnego wymaga od nadawcy m.in. uwzględnienia znaczenia słowa, często jego wieloznaczności, oraz obciążenia stylistycznego, ekspresywnego, które wskazują dopuszczalną sferę użycia (np. oficjalną – nieoficjalną) albo nawet typ tekstu, w jakim dane słowo może się pojawić. Świadomość potencjału kreacyjnego (i ograniczeń) jednostek leksykalnych, będącego pochodną cech gramatycznych, semantyczno-stylistycznych, pragmatycznych, pozwala „grać” słowem w rozmaitych tekstach i kontekstach kultury – choćby poprzez zderzenie ze znaczeniem pierwotnym, negocjowanie znaczeń ironicznych, humorystycznych czy metaforycznych, czy też poprzez rozbijanie struktur, w jakie zwykle – typowo – bywają wpisywane. Podstawę badania tak określonego potencjału leksyki stanowią, po pierwsze, źródła leksykograficzne, po drugie – korpusy języka polskiego.

Słowniki języka polskiego – czy to diachroniczne, czy synchroniczne – rejestrują, definiują i opisują pewien trwały wycinek leksyki, porządkując go zgodnie z przyjętymi kryteriami, umieszczając, lub nie, w obrębie aktualnej normy, a system kwalifikatorów precyzuje, kto, kiedy, po co, z jaką intencją używa danego wyrazu lub połączenia. Przypomnieć też warto najistotniejszą – kulturową – rolę leksyki, co syntetycznie ujmuje T. Piotrowski:

opis słownictwa od strony znaczeniowej jest niejako też opisem kultury, ponieważ słownictwo można traktować jako zbiór znaków odnoszących się do tych aspektów kultury, które dana społeczność traktuje jako stabilne i ważne dla jej funkcjonowania [...] (Piotrowski 2001, 602);

przyjmując zatem, że słownictwo jest w jakiejś mierze opisem świata danej społeczności –

słownik można nazwać swoistym przewodnikiem po tym świecie. Tyle że słowniki cechuje swego rodzaju nieneutralność: sam dobór ujmowanej w nich leksyki, sposób uporządkowania i opisu, determinują przecież określone zasady wartościowania, czy inaczej – przesłanki kulturowe, do czego dochodzi oczywisty fakt ujmowania jedynie pewnego etapu „życia wyrazów”. Z tego m.in. powodu dla opisu leksyki – zarówno podstawowego opisu znaczeniowego, jak i powiązaniego ze szczegółowo sprofilowanymi badaniami semantycznymi, stylistycznymi, dyskursologicznymi – ogromne znaczenie mają obecnie metody badawcze lingwistyki korpusowej, których podstawą są: empiryzm (analiza rzeczywistych tekstów językowych wytworzonych przez określoną społeczność), oparcie na obszernych zbiorach tekstów, określanych jako korpusy; stosowanie komputerów i technik automatycznych (Pawlikowska 2012, 112; Pawłowski 2003, 21–22).

Korpusy pokazują żywe, bogatsze w swej różnorodności, funkcjonowanie słowa w najnowszych kontekstach, często także użycia poza normą lub w uzusie środowiskowym; obejmują jednostki nieustabilizowane, niekiedy tworzące jedynie przemijającą modę leksykalną. Należy jednak dodać, że metody korpusowe dostarczają przede wszystkim danych ilościowych (jak często, w jakich tekstach), które dopiero muszą być przez badacza poddane analizie jakościowej, wspomaganej źródłami leksyko-graficznymi. Tego rodzaju korelacje danych uwzględniono w prezentowanej dalej charakterystyce rodziny wyrazów fundowanej przez *cmok*, a ściślej – charakterystyce reprezentantów: *cmok*, *cmokać*, zmierzającej do zarysowania obrazu jej funkcjonowania we współczesnej polszczyźnie, na który składa się opis znaczeniowy, stylistyczny, funkcjonalny, wyprowadzany z podanych źródeł. Motywacja do tak określonego zakresu analizy źródeł ma w pierwszej kolejności wymiar podstawowy: onomatopeje są nadal przedmiotem zainteresowania przedstawicieli wielu dyscyplin, w tym językoznawstwa. Po drugie, we współczesnej lingwistyce – o charakterze interdyscyplinarnym – zainteresowania badawcze skupiają się nie tylko na opisie samych onomatopei, rozpatrywanych poza tekstem, w izolacji, ale też na ukazywaniu ich funkcjonowania i funkcjonalności w rozmaitych tekstach oraz na ujmowaniu onomatopei w szerszym kontekście zjawisk obejmujących symbolikę dźwiękową i, ogólniej – ikoniczność w języku (Bańko 2008, 36–37). Stąd prowadzone są obecnie nie tylko analizy filologiczne, które ukazują charakterystyczny dla polszczyzny onomatopeikon (za M. Bańką: zbiór onomatopei), ale też badania semantyki dźwięków czy ich obecność w rozmaitych dyskursach (Kładoczny 2012; Pietruszewska-Kobiela, Regiewicz 2015). Niniejszy artykuł stanowi próbę opisu wybranej reprezentacji słownictwa o rodowodzie onomatopeicznym, w przedstawionym wyżej zakresie.

Wokół pochodzenia

Rozważania semantyczne rozpoczynam od *Słownika onomatopei* (Bańko 2009, 51), który notuje onomatopeiczny wykrzyknik:

CMOK cmok, cmokk itp.

Nazwy imitujące głośny pocałunek lub charakterystyczny dźwięk, jaki powstaje, gdy ktoś wciąga ustami powietrze, np. aby wyrazić zadowolenie lub przywołać konia.

Wyrazy pokrewne: *cmokać*, *cmoknąć*, *cmoktać*, *smoktać*.

Taka podstawowa analiza etymologiczna wskazuje na skojarzenie pierwsze, fundujące historyczne znaczenie słowa, i może wpływać na

profilowanie znaczenia współczesnego, a przede wszystkim na jego stylizacyjne nacechowanie oraz konotacje. Onomatopeiczny rodowód *cmok* i wyrazów pokrewnych – wywodzony z obserwacji rzeczywistości, jej fizycznych przejawów – sytuuje je wśród znaków o naturalnej motywacji, pierwotnych elementów języka, właściwych głównie komunikacji potocznej.

Bardziej szczegółowe informacje o pochodzeniu wnoszą słowniki etymologiczne; odpowiadają także m.in. na pytanie, od kiedy zaczynają funkcjonować, i w jakim znaczeniu, wyrazy fundowane przez pierwotne *cmok*, w jakim kierunku następuje rozszerzanie znaczeń, jak kształtują się znaczenia wtórne – metaforyczne. Poniżej zestawiam dane z kilku słowników, biorąc pod uwagę fakt, że w słownikach tego typu autorski punkt opisu jest bardzo wyraźny i może prowadzić do różnych ustaleń.

Andrzej Bańkowski, *Słownik etymologiczny języka polskiego* (Bańkowski 2000, 198)¹:

cmokać

- 1 poł. XIX (A. Mickiewicz) ‘mlaskać wargami’,
- 1794 (W. Bogusławski) ‘całować głośno’,
- pochodzenie: rutenizm, por. ukr. *cmokaty*, białorus. *cmokać*, ros. *cmokat*,
- źródło: nowe słowo onomatopeiczne, z ekspresywnym *cmok* – zamiast *smok* (p. *smoktać*, *smoczek*);
- cmoktać*, zamiast *smoktać*, według *cmokać*,
- XIX-2 (J.I. Kraszewski);
- cmoknąć*: nie not.

Wiesław Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego* (Boryś 2005, 86):

cmokać

- od XVII wieku ‘mlaskać’, ‘palić fajkę, cygaro, wciągając dym’, żartobliwy ‘głośno całować’, dialektyczny ‘cmokać na konie’,
- jednokrotny *cmoknąć* (też ‘pocałować’), też daw. *smokać/smukać* ‘cmokać’, dial. *smokać* ‘cmokać na konie’,
- dawne (XVIII w.) *smoktać* ‘cmokać; chlipać, ssać, całować’, dialektalne *cmoktać* ‘cmokać’, *smoktać* ‘ssać’, *smoktać się* ‘dawać coś z niechęcią’,
- pochodzenie: ogólnosłowiański; czasownik pochodzenia dźwiękonaśladowczego (od dźwięku *cmok* przy głośnym jedzeniu, cmokaniu, głośnym pocałunku), stąd zmienność nagłosowej spółgłoski i wahania rdzennej samogłoski.

Aleksander Brücker, *Słownik etymologiczny języka polskiego* (Brücker 1985, 66):

- *cmok*, *cmoknąć*, *cmok(t)ać*: o wszelakich odgłosach przy łykaniu, całowaniu,
- pochodzenie: odmianka od *smok*, *smoktać*; serb. *cmokati*, *cmoknuti*; małorus. *wysmokaty* ‘wysysać’.

¹ Przytaczając opisy słownikowe (także w dalszej części artykułu), dokonuję koniecznych skrótów i wyboru zawartych w nich danych.

Franciszek Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego* (Sławski 1952–1956, 102, 106):

- *cmokać* ‘mlaskać’ od XVII w.; XV w. *smektać się po sircu*; XVII w. *smoktać* ‘cmokać, chlipać, ssać’, dialektałny *cmokać*; *smoktać* ‘ssać’,
- podobne brzmieniowo formy słowiańskie: słowackie, rosyjskie; serbskochołowackie w znaczeniu ‘głośno całować’;
- źródło: od dźwiękonaśladowczego *cmok!* ‘odgłos mlaśnięcia’.

Ustalenia etymologiczne wskazują na: zastąpienie pierwotnej formy fonetycznej *smo-* przez *cmo-* w polszczyźnie ogólnej; budowanie głównych znaczeń, choć jeszcze niezbyt złożonych, nawiązujących do naturalnej, onomatopeicznej motywacji: mlaskania, cmokania przy pocałunku, ssania; kształtowanie się stylistycznego i ekspresywnego obciążenia pewnych form i znaczeń pochodnych od *cmok* (kwalifikator dialektałny, żartobliwy); wychodzenie z użycia niektórych form i znaczeń (kwalifikator dawny).

Wokół form i znaczeń: *cmok* i *cmokać* w słownikach współczesnej polszczyzny

Słowniki współczesnego języka polskiego notują ustabilizowane znaczenia wyrazów z rodziny *cmok-*, wraz z ich charakterystyką stylistyczną, ukazując stan normatywny; poniżej przedstawiam ustalenia z wybranych pozycji leksykograficznych.

Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny (Zgółkowska 1994, 266–268):

Kategoria nadrzędna: dźwięk, gest

cmok

- dźwiękonaśladowczy, wykrzyknik, środowiskowy ‘wyraz, który wyraża dźwięk przy składaniu pocałunku, całusa’, synonim: buch,
- połączenia: Cmok w rękę, w mankiet, w policzek, w czoło,

cmokać, poch. od *cmok*

1. wydawać wargami charakterystyczny odgłos mlaśnięcia, który wyraża przy jedzeniu ocenę walorów smakowych; wyraża też podziw, niezadowolenie, zastanowienie lub ma przywołać albo popędzić zwierzęta, połączenia: Cmokać z podziwu, ze złości, z radości, z zachwyty, z niezadowolenia. Cmokać na konie, na psy, na świnię,
2. potoczny ‘głośno całować’, połączenia: Cmokać w rękę, w usta,
3. dawny ‘palić fajkę, cygaro, wciągając dym’,

cmokanie, poch. od *cmokać*, znaczenie jak *cmokać* 1, 2 (ale: ‘głośno całować’ z kwalifikatorem: żartobliwy); dodatkowe znaczenie: ‘miarowe wciąganie dymu przy paleniu fajki, cygara’,

cmokać się, potoczny ‘całować się nawzajem’,

cmokanie się, poch. od *cmokać się*, żartobliwy ‘całowanie się nawzajem’.

Kategoria nadrzędna: jedzenie, gest

cmoktać, 1. ‘wydawać wargami charakterystyczny odgłos mlaśnięcia’, 2. ‘palić fajkę, cygaro, wciągając dym’, dodatkowe znaczenia: 3. ‘pić małymi łykami, oceniając walory smakowe napoju’, ‘ssać słodycze’, 4. rzadko, żartobliwie, ‘głośno całować’,

cmoktanie, poch. od *cmoktać* i w analogicznych znaczeniach.

Kategoria nadrzędna: gest

cmokier (od *cmokać*), pot. pogardl. ‘ten, kto zawsze chętnie, bezkrytycznie przytakuje komuś, aprobuje coś’,

bliskoznaczne: lizus, wazelinarz, przytakiwacz, podlizywacz, panegirysta, kłakier [...],

cmokierstwo (od *cmokier*) pot., pogardl. ‘bezkrytyczne przytakiwanie komuś, aprobowanie czegoś’,

cmoknonsens, poch. od *cmokać* i *nonsens*; pot. ‘o utrzymującym się w Polsce zwyczaju całowania kobiet w rękę przy powitaniu i pożegnaniu – z dezaprobatą’².

Słownik 100 tysięcy potrzebnych słów (Bralczyk 2005, 94):

pot. *cmok*, *cmokać*, *cmoknąć*, *cmoknąć się*, *cmokać się* (‘pocałować się wzajemnie’),

pot. *cmokier*, *cmokierstwo*,

pot. *cmoknonsens*,

pot. *cmoktać*.

Słownik współczesnego języka polskiego (Dunaj 2001, 129):

cmokać, *cmoknąć*, żartobliwie: ‘całować’,

cmokać się, *cmoknąć się*, żartobliwie: ‘całować się wzajemnie’,

pot. *cmokier*,

pot. *cmoknonsens*.

Warto jeszcze uzupełnić normatywne ustalenia o *Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN* (Markowski 2004, 137), który rejestruje poprawną postać fonetyczną wyrazu (przytacza też najczęściej myloną) oraz schematy składniowe:

cmokać (nie: *ćmokać*), 1. pot. ‘poruszając wargami, wydawać odgłos podobny do mlaskania’, *ktoś *cmoka* na coś, (*cmokał* na konie), *ktoś *cmoka* coś – z czegoś (herbatę, ze szklanki); 2. pot. ‘całować, zwykle głośno’, *ktoś *cmoka* kogoś – w coś, po czymś; 3. pot. ‘palić fajkę, papierosa’, *ktoś *cmoka* coś,

² Tamże, s. 266–268.

cmoknąć (nie: *ćmoknąć*), pot. forma dokonana o znaczeniu jednokrotnym, p. *cmokać*,

cmoktać, rzad., p. *cmokać*.

Znacząca dla charakterystyki omawianych jednostek leksykalnych jest ich nieobecność w słownikach polszczyzny środowiskowej (Czeszewski 2006) i „najmłodszej” (Chaciński 2003; 2005; 2007). *Słownik polszczyzny potocznej* (Anusiewicz, Skawiński 2000, 54), w którym hasła uporządkowane są w układzie rzeczowym, według siatki odzwierciedlającej system znaczeń i wartości charakterystyczne dla stylu potocznego, notuje *cmokać* w polu leksykalno-semantycznym CZŁOWIEK > *Czynności i stany fizyczne – czynności fizjologiczne* > *Inne czynności fizyczne*, w znaczeniu takim, jak podawały słowniki polszczyzny ogólnej:

cmok, żart. ‘wyraz naśladowujący głośne całowanie’, w funkcji wykrzyknika i czasownika,

cmokać, żart. ‘głośno całować’,

cmokać się, żart. ‘całować się z kimś’,

cmok, *cmokać*, *cmokać się* – żartobliwy.

Stałych połączeń z członem *cmokać*, *cmoknąć* nie odnajdujemy także w słownikach frazeologicznych (Bąba, Liberek 2001).

Podsumowując powyższe ustalenia ze słowników ogólnych języka polskiego, należałoby m.in. odnotować następujące fakty:

- rejestrowana jest rodzina wyrazów: *cmok*, *cmokać*, *cmokać się*, *cmoknąć*, *cmoknąć się*, *cmokier*, *cmokierstwo*, *cmoknonsens*;
- w opisie pojawia się kwalifikator stylistyczny (potoczny) oraz kwalifikatory ekspresywne: (żartobliwy – *cmokać* / *cmokać się* ‘całować / całować się wzajemnie’, pogardliwy – *cmokier*, *cmokierstwo*);
- wyrazy o znaczeniu konkretnym, bazujące na rudymenarnej motywacji, uzyskują kwalifikację potoczną, czasem dodatkowo żartobliwą; onomatopeiczna geneza oznacza bowiem, że mamy do czynienia z wyrazem wyrastającym z obserwacji zachowań człowieka, jego widocznych gestów, sposobu jedzenia, picia, czemu towarzyszą efekty dźwiękowe, a taka motywacja antropocentryczna wnosi naturalnie nacechowanie potoczne;
- negatywne konotacje i zabarwienie wyrazów *cmokier*, *cmokierstwo*, *cmoknonsens* to pochodna pejoratywnej oceny zachowań wykraczających poza normę, przesadnie intensywnych, a przez to koniunkturalnych, nieszczerých; dodatkowo w wypadku określenia konwencjonalnego gestu: *cmoknonsens*, nacechowanie wzmacnia wyrazisty semantycznie i aksjologicznie człon: *nonsens*.

Antroponimiczny *cmok*

Jedną z płaszczyzn funkcjonowania *cmok* są nazwy własne. W polskiej tradycji nazewniczej wyrazy pospolite były jednym ze źródeł nazwisk genetycznie polskich. Motywacją do tworzenia nazw osobowych stawały się np. nazwy zawodów, ale też charakterystyczne cechy nosiciela nazwiska, często eksponowane pierwotnie w przydomkach, następnie nazwiskach. *Cmok* oraz oboczna postać *cmak* znajduje współcześnie reprezentację w kilku nazwiskach, w których utrwalone są dwa główne znaczenia tego wyrazu:

Cmak, zobacz *Cmok*

Cmok – od *cmokać* ‘mlaskać, całować’: *Cmoki-ewicz*, *Cmok-owicz*; *Cmak*, *Cmakowski*; *Cmoch*, *Cmoch-oł-ek*, *Cmoch-ół*; *Cmocz-ek*; *Czmok*; *Czmocz-ek*; *Czmoch*; *Czmuch* (Rymut 1999, 102).

Uzualne użycia *cmok*

Poza sferą ustabilizowanych form i znaczeń istnieje niezwykle dynamicznie rozwijająca się przestrzeń innowacji leksykalnych – nowych wyrazów o źródle polskim i obcym, nowych znaczeń starych wyrazów, nowych połączeń, które łączą się z potrzebami nominatywnymi, ale również często potrzebami ekspresywnymi, chęcią wyrażenia emocji, ocen, postawy nadawcy wobec rzeczywistości w sposób skuteczny, precyzyjny czy oryginalny. Aktualne przemiany komunikacyjno-kulturowe spowodowały szczególnie zapotrzebowanie na leksykę ekspresywną, wyraziście nacechowaną – zarówno w dyskursach prywatnych, jak i publicznych; stąd permanentne odświeżanie istniejących zasobów, gdyż barwa ekspresywna szybko „się zużywa”, tracąc pożądane walory ludyczne, perswazyjne. Dlatego też opis funkcjonowania interesującej mnie rodziny wyrazów nie może się obyć bez obserwacji tekstów najnowszych, ukazujących użycia uzualne, często efemeryczne, środowiskowe, ale ważne dla określenia ewentualnego rozwoju znaczeń pierwotnych. Odwołałam się w pierwszej kolejności do oddolnej inicjatywy leksykograficznej, jaką jest *Miejski słownik slangu i mowy potocznej*³; to sami użytkownicy odnotowują aktualnie funkcjonujące jednostki i wypełniają ich charakterysty-

³ *Miejski słownik slangu i mowy potocznej (Slang młodzieżowy. Słownik internetowy)*, <http://www.miejski.pl>. O idei tego słownika czytamy: „Strona ma za zadanie zbierać wszystkie nowo powstałe słowa, jakie pojawiają się w mowie potocznej, i prezentować je w zrozumiałej dla wszystkich formie”.

kę, podając m.in. kontekst użycia, definicję, datę odnotowania. Słownik notuje ekspresywne połączenie z *cmoknąć* – o funkcji wykrzyknienia wyrażającego negatywne emocje nadawcy wobec odbiorcy, i z *cmok* – w funkcji zwrotu grzecznościowego, charakterystyczne dla nieoficjalnych, spontanicznych dialogów:

cmoknąć w pompę ‘pocałować kogoś w dupę’, Cmoknij mnie w pompę! (Data dodania: 2013-12-01)⁴

cmok w krok ‘pożegnanie, czułość’

– pa laska !

– cmok w krok bejbe (Data dodania: 2008-06-23)⁵.

Słownik rejestruje ponadto synonim *cmokania* w znaczeniu nawiązującym do pocałunku, o funkcji finalnego zwrotu grzecznościowego, typowego dla naturalnej lub/i elektronicznej komunikacji dialogowej:

cium – ‘jest to dźwięk towarzyszący dawaniu buzi’

– buziaki:*:*

– cium:* (Data dodania: 2007-09-29)

‘Można stosować również jak pożegnanie (co sprawuje częściej)’

– Dobra stary mykam.

– No to cium

– No cium.

Powiązane słowa: *Nara*, *Siemka* (Data dodania: 2008-02-17)⁶.

Obserwacja internetowego zbioru leksyki uzupełnia zatem charakterystykę omawianych wyrazów o nowe funkcje i użycia, choć trzeba mieć na uwadze, iż jest to indeks w istocie *quasi*-leksykograficzny, bazujący na intuicji autorów haseł (nieprofesjonalistów), niewątpliwie niepełny. Współczesne badania lingwistyczne wykorzystują przede wszystkim korpusy języka polskiego, dające możliwość szukania typowych użyć słów i konstrukcji; w dalszej części przedstawiam wyniki uzyskane z dwóch wyszukiwarek korpusowych, dążąc do pokazania najliczniej reprezentowanych znaczeń omawianych wyrazów oraz połączeń z ich udziałem.

Analiza danych z Narodowego Korpusu Języka⁷ (wybrano korpus zrównoważony, tj. proporcjonalną reprezentację różnych typów tekstów: literackich, publicystycznych i in.) pozwoliła wyodrębnić następujące znaczenia i połączenia czasownika *cmoknąć/cmokać*:

⁴ <http://www.miejski.pl/slowo-cmokn%C4%85%C4%87+w+pomp%C4%99> [dostęp: 20.01.2017].

⁵ <http://www.miejski.pl/slowo-Cmok+w+krok> [dostęp: 20.01.2017].

⁶ <http://www.miejski.pl/slowo-Cium> [dostęp: 20.01.2017].

⁷ <http://nkjp.pl> [dostęp: 20.01.2017].

1. znaczenia typowe, takie jak utrwalone w słownikach, tj.: *cmokać* – kogoś w coś i *cmokać z zachwytu, zdziwienia* itp.;
2. połączenia wyrazowe o znaczeniu metaforycznym:
 - a. *cmoknij mnie w pompę*, w funkcji wygaszania kontaktu: ‘zostaw mnie w spokoju, odejdz’ oraz ‘z niechęcią o rozmówcy, z dezaprobatą wobec tego, co mówi’,
 - b. *cmoknij mnie* ‘jw.’,
 - c. *coś jest takie, że cmok* ‘o czymś, co budzi zachwyty, jest najlepsze’.

Druga wyszukiwarka korpusowa: Monco PL, pomaga znaleźć przykłady użycia wyrazów, fraz oraz wzorców leksykalno-gramatycznych w autentycznych próbkach współczesnej polszczyzny, w tym w wypowiedziach mówionych, internetowych⁸. Analiza danych potwierdza obecność licznych związków z komponentem *cmokać*:

1. *ktoś może cmoknąć kogo w pompkę pompę* ‘nie można nic zrobić w danej sytuacji’

„Wysoki Sąd może Dziennikarzy cmoknąć w pompę. Nieujawnianie informatorów gwarantuje Im kodeks karny” (niezależna.pl 2/10/2015); „[...] jako biskup nie podlega polskiej jurysdykcji i polskie sądy i polska prokuratura może go co najwyżej cmoknąć w pompkę” (news.google.com 16/3/2015); „Jak zrozumiałem, kosz, do którego autorka wrzuciła śmieci, to kosz uliczny i pajac mógł autorkę co najwyżej w przysłowiową pompkę cmoknąć” (moja-ostroleka.pl 11/8/2013);

2. *ktoś może cmoknąć kogo w...* + warianty leksykalne o różnym stopniu ekspresywności ‘jw.’

„[...] a nabór tak rozpisany, pod konkretną osobę, żeby przeciętny Kowalski mógł cmoknąć ich w dupę” (iswinoujście.pl 26/4/2016); „Brak odpowiedzi w terminie urzędowym jest domniemaniem zgody i mogą inwestorów cmoknąć w krawężnik” (tvnwarszawa.pl 27/10/2011); „A służby mogłyby go cmoknąć w trąbkę...” (nowyekran.pl 3/12/2012); „Bez względu na powody obniżka cen paliw jest społecznie korzystna i jeżeli nie jest dumpingiem, mogą Orlen cmoknąć w nos” (wgadowski.salon24.pl 24/9/2011);

3. *ktoś może cmoknąć kogo w...* + warianty eufemizowane

„[...] i robią swoje, a unia może ich cmoknąć w ch * * * i nie tylko” (forum, 2012-01-05); „Na ul. Dąbrowskiego jest rudera vis a vis BGŻ, nabyta na własność przez dwóch piotrkowskich biznesmenów, i jak widać, można ich co najwyżej cmoknąć w pewne miejsce, o ile się na to zgodzą” (epiotrkow.pl 25/4/2015); „A ja jestem atrakcyjna laska i możesz mnie cmoknąć w d..ę” (kozaczek.pl 3/7/2012);

4. *ktoś może cmoknąć kogoś* ‘nic nie może zrobić w danej sytuacji’

„[...] mam dług na 3 karty kredytowe, nie spłacam już z 2–3 lata i mogą mnie cmoknąć, oficjalnie jestem bezrobotny i nic nie posiadam : D” (wp.pl 3/4/2013);

⁸ <http://monco.frazeo.pl/> [dostęp: 20.01.2017].

5. *ktoś może cmoknąć się* ‘nie móc nic zrobić w danej sytuacji, być bezradnym’

„*My mieszkańcy to możemy się cmoknąć*, mamy siedzieć cicho i przyjmować wszystko na klatę” (iswinoujscie.pl 16/5/2016);

6. *ktoś może cmoknąć się w pompkę/pompę* ‘nie może nic zrobić w danej sytuacji’

„Kazadi – jesteś super – a banda wszystkich tłumoków, którzy cie krytykują, *może się w pompkę cmoknąć*” (kozaczek.pl 17/12/2010); „Teraz to *się możemy cmoknąć w pompę*, zwiększanie zdolności bojowych to proces długotrwały i kosztowny...” (wpolityce.pl 3/3/2014).

Odnotowane połączenia cechuje znaczny stopień utrwalenia leksykalnego, semantycznego i ekspresywnego; zakres ich użycia wiąże się przede wszystkim z gatunkami interaktywnymi w przestrzeni internetowej, takimi jak fora, komentarze, ale też z blogami publicystycznymi, portalami informacyjnymi; w wymiarze pragmatycznym pełnią najczęściej rolę ekspresywnych wykładników pejoratywnej oceny relacji nadawca – odbiorca lub/i oceny przedmiotu komunikacji.

Podsumowanie

Syntetyzując ustalenia wpływające z przeglądu wybranych pozycji leksykograficznych oraz danych korpusowych, sygnalizuję kilka aspektów funkcjonowania *cmok*, *cmokać* (w tym połączeń z komponentem *cmok*, *cmokać*) i wyrazów pochodnych we współczesnej polszczyźnie:

1. skala emocjonalna – na biegunie dodatnim sytuują się znaczenia pierwotne, odwołujące się do naturalnej motywacji, do onomatopiecznego pochodzenia, czyli do głośnego dźwięku towarzyszącemu czynności fizycznej, np. *cmokać z zachwyty / ze zdziwienia*, *cmokać się*; na biegunie ujemnym – znaczenia wtórne, metaforyczne, odnoszone do działań/zachowań, np. *cmokier*, *cmokierstwo*, oraz połączenia służące wygaszaniu kontaktu, np. *możesz mnie cmoknąć*, *cmoknij się*;
2. pragmatyka – najnowsze połączenia z czasownikiem *cmokać* wchodzą do repertuaru ekspresywnych środków językowych w uzusie ogólnym, choć jeszcze poza normą;
3. „życie wyrazów” – wychodzą z użycia, jak się zdaje, pochodne od *cmok* określenia osób: *cmokier*, oraz gestu grzecznościowego: *cmoknonsens*, natomiast o ekspansywności można mówić w wypadku uzualnych połączeń ekspresywnych.

Bibliografia

- Anusiewicz J., Skawiński J., 2000, *Słownik polszczyzny potocznej*, Warszawa – Wrocław.
- Bańko M., 2008, *Współczesny polski onomatopeikon. Ikoniczność w języku*, Warszawa.
- Bańko M., 2009, *Słownik onomatopei, czyli wyrazów dźwięko- i ruchonaśladowczych*, Warszawa.
- Bańkowski A., 2000, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1 (A–K), Warszawa.
- Bąba S., Liberek J., 2001, *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa.
- Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Bralczyk J. (red.), 2005, *Słownik 100 tysięcy potrzebnych słów*, Warszawa.
- Brückner A., 1985, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- Chaciński B., 2003, *Wypasiony słownik najmłodszej polszczyzny*, Kraków.
- Chaciński B., 2005, *Wyczesany słownik najmłodszej polszczyzny*, Kraków.
- Chaciński B., 2007, *Totalny słownik najmłodszej polszczyzny*, Kraków.
- Czeszewski M., 2001, *Słownik slangu młodzieżowego*, Piła.
- Czeszewski M., 2006, *Słownik polszczyzny potocznej*, Warszawa.
- Dunaj B. (red.), 2001, *Słownik współczesnego języka polskiego*, t. 1, Warszawa.
- Dziurda M., Choroba P., 2003, *Słownik gwary młodzieżowej*, Toruń.
- Kaczmarek L., Skubalanka T., Grabias S., 1994, *Słownik gwary studenckiej*, Lublin.
- Kania S., 1995, *Słownik argotyzmów*, Warszawa.
- Kładoczny P., 2012, *Semantyka nazw dźwięków w języku polskim*, t. 1 i 2, Łask.
- Markowski A. (red.), 2004, *Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN*, Warszawa.
- Miejski słownik slangu i mowy potocznej*, <http://www.miejski.pl>.
- Pawlikowska A., 2012, *Zastosowanie metod językoznawstwa korpusowego i lingwistyki kwantytatywnej w analizie dyskursu*, „Oblicza Komunikacji” 5, s. 111–125.
- Pawłowski A., 2003, *Lingwistyka korpusowa – perspektywy i zagrożenia*, „Polonica” XXII–XXIII, s. 19–32.
- Pietruszewska-Kobiela G., Regiewicz A. (red.), 2015, *Od-głosy jedzenia*, Częstochowa (seria: *Od-głosy kultury*, t. 2).
- Piotrowski T., 2001, *Słowniki języka polskiego*, [w:] J. Bartmiński (red.), *Współczesny język polski*, Lublin, s. 601–618.

- Rymut K., 1999, *Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny*, Kraków.
- Skudrzykowska A., Urban K., 2000, *Mały słownik terminów z zakresu socjolingwistyki i pragmatyki językowej*, Kraków – Warszawa.
- Sławski F., 1952–1956, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1 (A–J), Kraków.
- Zgółkowska H. (red.), 1994, *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 7, Poznań.

***Cmok* and *cmokać* in Contemporary Polish (Linguistic Characteristics Based on Lexicographical Sources and Corpora)**

Summary

The article presents the linguistic characteristics of the family of words of onomatopoeic origin, funded by *cmok*. The image of the *cmok* and *cmokać* in contemporary Polish consists of a semantic, stylistic and functional description derived from two sources: Polish language dictionaries and Polish language corpora. The analysis of sources shows, among others emotional scale: at the positive pole there are primitive meanings, referring to the natural motivation, that is to the loud sound accompanying physical activity (for example, *cmokać z zachwytu / ze zdziwienia*, *cmokać się*) at the negative pole – secondary, metaphorical meanings, related to actions and behaviors (for example *cmokier*, *cmokierstw*, and connections used to extinguish the contact, such as *możesz mnie cmoknąć*, *cmoknij się*), pragmatics: the latest connections with the verb to enter the repertoire of expressive language means in will be general, though outside the norm; life of words: they come from the use of people: *cmokier*, and a polite gesture: *cmoknonsens*.

Keywords: onomatopoeia, lexis, Polish language dictionaries, Polish language corpora.